

A CSEPELI WEISS MANFRÉD KONSZERN JÓTÉKONYSÁGI INTÉZKEDÉSEI AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ IDEJÉN

The Charity Work of the Weiss Manfréd Company in World War I

The Weiss Manfréd Factory in Csepel, Budapest supported the workers of the factory with many social campaigns and with a unique workers' welfare institution network from 1895 onwards, helping the dwellers of Csepel, and the associations and private persons in need of support. This activity grew especially lively during the First World War.

Manfréd Weiss donated money for the victims of the earthquake in Messina, for the fund of the Austro-Hungarian Army, and for the non-commissioned officer fund of the Hungarian Army. He bought a huge amount of war bonds. He supported war hospitals and established one, too, and in the meantime he did not forget to support the workers of his factory, either.

Keywords: Weiss Manfréd Company, First World War, war bond, war hospital, soup kitchen, infants' home, factory kindergarten, Weiss Alice Home for Mothers and Infants

A Weiss család történetét a XIX. század elejéig sikerült visszavezetni. Az azonban bizonyos, hogy nem tartoztak a korán felemelkedő családok közé.¹ Baruch Weiss, Weiss Manfréd nagypapja, a legenda szerint falusi pipakészítő vagy morvaországi kereskedő lehetett.² Mindenesetre Balla Vilmos 1923-ban megjelent, pesti kereskedővilágról szóló könyvében is feltűnik, mint pipakupak készítő „Powidl-Weiss”, a Rumbach utcából.³ Fia, Weiss B. Adolf, 1852-ben jelenik meg a városban, s egy évtizeddel később már a jelentős terménykereskedők között találkozhatunk a nevével. Az Első Budapesti Gőzmalom Rt. egyik alapítója lesz, testvére Weiss B. Arnold pedig az Erzsébet Gőzmalom létrehozói között szerepel. Idősebb fia, Weiss Berthold – aki ebben az időben önállósul a terménykereskedés vonalán –, a budai Király Gőzmalom alapító részvényese. Weissék 1877-ben már a közös hadsereg élelmiszerellátói.⁴

Weiss cég üzletpolitikájában Weiss Manfréd bekapcsolódása eredményezett jelentős változást. A terménykereskedelem kiszélesítése mellett újabb üzleteket bonyolítottak le a hadi igazgatással. Megbízhatóságuk eredményeként egyre több megrendelést kaptak, növekvő vagyonuk nagyobb részét ingatlanokba fektették. 1882. március 9-én engedélyezték a Löwölde tér 2. alatt a húskonzervek gyártását, melyet 1887-től töltények gyártásával egészítettek ki. A fivérek részt vettek a Magyar Ipari és Kereskedelmi Bankban 800, majd 3000 részvényvel, majd a Magyar (Danubius) Hajó-és Gépgyár Rt. alapításában 600 részvényükkel. 1892–1893 fordulóján éles töltények gyártása céljából létesítették a csepeli

¹ A szerző köszöni az Nemzeti Kulturális Alap és a Balassi Intézet Collegium Hungaricum, Bécs támogatását.

² Varga 1981a. 13. o.

³ Balla 1923. 67–85. o.

⁴ Csepel 1965. 35–36. o.

gyártelepet. A gyár rohamosan terjeszkedett, mindenféle kaliberű töltényt és sok más hadianyagot gyártott. Hadászati találmányok egész sora innen indult ki, új tüzérségi és gyalogsági lövedékek, fegyvertípusok készültek itt. Olcsóbb, tartósabb formában gyártottak mozgókonyhákat, táborig sütőkemencéket, rajkonyhákat. A gyár függetlenítette a hadsereget a külföldi megrendelőktől, amikor olyan rézkohó műveket, rézöntőt, fémhenger üzemzet állított be, amilyen addig csak határainkon túl volt.⁵ Mikor Bécsben kínos tanácskozások kezdődtek a lőszergyártásról, Tisza István napokig számolt Weiss Manfréddal, aki végül beállított 30 000 munkást. Napok alatt átszervezte a gyártást. Naponta 3 millió gyalogsági töltény, 20 000 élesre szerelt tüzérségi lövedék, 80 darab 30 és ½ centiméteres mozsárágyú gránát, sok más hadianyag, 600 000 darab hús- és 1 500 000 darab kávékonzerv került ki a gyárból.⁶ Tisza István így nyilatkozott: „csak kettő vált be: fiaink hősiessége és a Weiss Manfréd teljesítő képessége.”⁷ A csepeli gyár lett a monarchia második legnagyobb lőszergyára a „Munitionsfabrik Wöllersdorf” után.⁸

1894-ben Mauthner Izidorral létre hozták a Magyar Textilipari Rt-t, ezen kívül aktívan részt vettek a Gyáriparosok Országos Szövetsége (GYOSZ) alapításában, amelynek vezető testületébe Manfréd is bekerült. Az 1890-es évek közepén Ferenc Józseftől a kereskedelemben tanúsított érdemei, és jótékony akciói értékeléseként megkapta a nemességet és a „csepeli” előnevet. 1905-ben beválasztották a Kereskedelmi Bank igazgatóságába s ezzel a magyarországi nagyvállalkozók legbefolyásosabb képviselője lett.⁹ Weiss Manfréd olyan világhírűvé tette gyárát, mint amilyen a francia Schneider – Creuzot, a német Krupp és a cseh Skoda.

Weiss Manfréd vagyona a világháború után beszédtema lett. 1917-ben összes adója 34 millió korona volt, ebből mintegy 400–500 milliós vagyonra következtethetünk. A Generali Biztosító 98 millió koronára becsülte a csepeli gyárváros értékét, a gyárvezetés saját felmérése pedig 137 millió koronát mutatott ki a nyersanyagok, félkész és késztermékek nélkül. Mindezek alapján Meskó Zoltán 4–500 millió koronára,¹⁰ Kozma Nándor pedig 700–750 millió koronára becsülte Weiss Manfréd vagyonát.¹¹ A világháború éveiben vagyonuk a 10 000 holdas Csongrád megyei uradalommal egészült ki.¹² Weiss Manfréd gyermekei házassága révén tovább erősítette gazdasági pozícióit. Elza Mauthner Alfréd felesége lett, Marianne Kornfeld Mórichoz ment hozzá, Daisy férje pedig ifj. Chorin Ferenc lett. Chorin vezető szerepet töltött be a GYOSZ és a magyar gyáripar irányításában is, és Weiss Manfréd halála után a magyar gazdasági élet legnagyobb családi érdekközösségének egyik vezetője lett. Weiss Manfréd fia, Alfonz feleségül vette Herczog Erzsébetet, így rokoni kapcsolatba került a Hatvany-Deutsch családdal.¹³

⁵ Radnóti 1925. 78. o.; Kovács 2012. 579–585. o.

⁶ Turcsányi 1925. 9. o. 2 000 000 gyalogsági töltényt említ. Lásd még: Kovács 2012. 591–600. o.

⁷ Radnóti 1925. 79. o.

⁸ A wöllersdorfi gyár volt a nagyobb, mely napi 40 000 tüzérségi és 500 000 gyalogsági lövedék szerelésére volt berendezve. A Weiss Manfréd kisebb, de modernebb gyár volt. Napi 28 000 tüzérségi és 2 000 000 gyalogsági töltény volt a legnagyobb teljesítőképessége. Turcsányi 1925. 9. o.; Kovács 2012. 594–602. o.

⁹ Varga 1981. 13–14. o.

¹⁰ Varga 1983. 58. o.

¹¹ Kozma 1918. 10. o.

¹² Varga 1981b. 17–19. o.

¹³ Herczog Erzsébet anyja Hatvany-Deutsch lány volt. Varga 1983. 17–18. o.

Weiss Manfréd 1915-ben tagja lett a nemzetgyűlés felsőházának, 1918-ban pedig bárói rangot kapott. 1922-ben hunyt el, örökösei gyermekei voltak, akik a hatalmas vagyon kezelésére megalapították a Labor Bizalmi Rt-t. Az örökösök a következő évtizedben tovább növelték a hatalmas vagyont. Weiss Manfréd halála után a vállalatcsoport irányításában Chorin Ferenc vette át a vezető szerepet, aki Weiss Jenő és Alfonz segítségével tovább folytatta a sikeres befektetéseket, így alakítva ki Magyarország legnagyobb vállalatláncolatát. Az örökösök már a korábban megalapozott vagyonba beleszületve természetes módon foglaltak helyet a nagyvállalatok, a bankok és a szakmai testületek vezetőségeiben. Dr. Chorin Ferenc szakmai jelentőségét mutatja, hogy az 1920-as és 1940-es években átlag tíz, az 1930-as években közel húsz csúcspozícióit töltött be.¹⁴ Ez a kiemelkedő anyagi háttér lehetőséget nyújtott a jótékony akciók folytatásához, melyet Weiss Manfréd kezdett el.¹⁵

Munkásjóléti intézmények, háborús jótékonyág

A Weiss Manfréd Rt. szociális tevékenysége szinte egyidős magával a vállalattal, amely azt az elvet hirdette, hogy a munkásnak nemcsak a munkahelyén, hanem a munkán kívül is éreznie kell a munkaadó segítő kezét. A mintaszerűen kiépített munkásjóléti rendszer alapjául a Krupp gyár szolgált.

A gyár első szociális tevékenysége 1895-ben a hagyományra vált karácsonyi felruházási akció volt, amelynek keretében 800-1000 rászoruló gyermek kapott téli meleg ruhát és lábbelit.

1896-ban, Báró Jósika Samu felterjesztéséből értesülhetünk arról, hogy a gyár a legmodernebb minta szerint munkásházakat létesített, melyekben 350 munkáscsalád talált befogadásra.¹⁶

Különösen élénk jótékonyági adományozás folyt az első világháború időszakában. Weiss Manfréd adományozott pénzt a messinai földrengés áldozatainak (5 000 K), a hadi léghajózás céljaira (25 000 K), a közös hadsereg gazdasági alapjának (50 000 K), a honvédség altiszti alapjának (50 000 K).¹⁷ Amikor 1914 novemberében megjelent a kormány felhívása hadikölcsön aláírására, az elsők között jegyzett 3 millió korona értékben.¹⁸ Ezekhez járultak kezdeményezései a (hadi) egészségügy terén. Már 1913-ban adományozott a Magyar Vöröskeresztnek egy röntgenautót 32 800 korona értékben, 1914 júliusában a hadügyminisztériumnak is felajánlott egyet.

A GYOSZ a háború kitérését követően 500 fős hadikórházat épített közadakozásból. Weiss Manfréd 20 000 koronás felajánlása messze felülmúlta a többi.¹⁹ Időközben azonban saját maga is 56 000 koronából egy 240 ágyas, korszerűen berendezett kórházbarakot építtetett, amelyet október 27-én adott át a hadiigazgatásnak. 1915 augusztusában, Ferenc József születésnapja alkalmából előbb 750 000 koronát, majd az összeget kétszer kiegészítette.

¹⁴ Gyáni – Kövér 1998. 220. o.

¹⁵ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) Z 402 163. doboz.

¹⁶ Báró Jósika Samu, a király személye körüli miniszter felterjesztése (<http://www.csepel-sziget.hu/wordpress/?p=62> Az utolsó letöltés időpontja: 2014. 08. 13.)

¹⁷ *Városatyák Lapja*, 1910. 14. sz.; *Magyar Zsidó Almanach* 1911. 240. o.

¹⁸ Az első, a második és a harmadik hadikölcsön felhívásra is 3 millió korona értékben jegyzett. A negyedik jegyzése 4 millió korona volt.

¹⁹ Chorin Ferenc 4000 koronát, Kornfeld Móric 1000 koronát adományozott. *Egyenlőség*, 1914. 10. 04. 5. o.

szítve, 1,5 millió koronát adományozott a közös és a magyar hadsereg részére építendő modern tüdőszanatóriumnak, amelynek megnyitására 1917 augusztusában került sor.²⁰ A 42 tiszt és 82 közkatona befogadására szolgáló és állandó jellegűnek szánt szanatórium terveit is Weiss Manfréd készítette el.²¹ 1915 végén Weiss Manfréd 10 000 koronát ajánlott fel a hadügyminisztériumnak a lőszergyárban tevékenykedő altiszteknek, 1917 februárjában 500 000 koronát utalt át a Kroatia alapra,²² egy évvel később 33 500 koronáról szóló csekket küldött levélben jótékonyági céllal a hadügyminisztériumnak. A család többi tagja is kivette részét ezekből az akciókból. Így Weiss Manfréd két leánya főnöknőként dolgozott az általa létesített kórházbarakkban, amiért a közös hadiigazgatás ki is tüntette őket. A János szanatóriumban Weiss báró költségére a háború kezdete óta 25 sebesült tisztet ápoltak havi 20 000 koronáért.²³

A budapesti 17-es számú helyőrségi kórház kiegészítésére Weiss Manfréd 250 ágyas *hadisegélykórházat* építtetett fel és bocsátott a hadsereg rendelkezésére. A szegénykórház bővítésére 25 000 koronát adományozott.²⁴ Boroević Svetozar vezérezredes és a parancsnoksága alatt álló 5. osztrák–magyar hadsereg iránt érzett tiszteletének jeléül pedig a Magyar Vöröskereszt Egyesületnek 50 000 koronát küldött, hogy az egyesület egy harcéri kórházát mozgó tábori kórházzá alakítsák át és bocsássák a Boroević-hadsereg rendelkezésére.²⁵

A *Weiss Alice Gyermekágyas Otthon*, melyet Manfréd felesége emlékére alapított, a hadba vonultak és menekültek szülés előtt álló feleségeit ingyenesen helyezte el. Az intézmény fenntartási költségeihez Weiss Manfréd 1915-ben 11 000 koronával járult hozzá.²⁶ Az otthon felajánlották sebesültekórháznak, azonban az illetékesek azt szerették volna, ha eredeti feladatait látja el továbbra is. Az éves forgalom negyed része a hadbavonultak nejeire esett, az ágyak számát 30-ról 40-re emelték. A népkonyhát is, melynek kapui a mozgósítás idején elsőként nyíltak meg, a hadsegítő munkák szolgálatába állította. Az új beruházási költségek tetemes részét Weiss Manfréd viselte. A belügyminisztérium 1500, a főváros 5000, a pesti hitközség 1000, a chevra-kadisa 500 koronával támogatta az intézetet. Weiss Manfréd a szokásos évi 5000 koronán kívül egy családi esemény miatt 20 000 koronával, családi gyász eset alkalmából – ekkor hunyt el testvére, Weiss Berthold – 10 000 koronát adományozott.

²⁰ Ennek fontosságára Korányi Sándor figyelmeztette, hiszen a harcterről visszatért katonák között pusztított a tüdővész.

²¹ *Egyenlőség*, 1915. 08. 22. 9. o.

²² A Kroatia alapot a közös Hadügyminisztérium állította fel a háborúban részt vett és munkaképtelenné vált tisztek, lelkészek és katonai hivatalnokok egyszeri nagyobb összegű vagy apró segélyekben való részesítésére. Védnöke br. Alexander Freiherr von Kroatia tábornagy (1849–1933), 1912-ben cs. és kir. közös hadügyminiszter. Kroatia nevéhez fűződik a tábori tüzérség minőségi fejlesztése. A szarajevói merénylet után a Szerbia elleni hadüzenet mellett van. 1916 februárjától vezérezredes, 1917 áprilisától a karinthiai fronton a cs. és kir. 10. hadsereg parancsnoka, novemberből tábornagy. A caporettoi áttörés után a tiroli fronton az új 10. hadsereg parancsnoka, megbízva a tiroli hadsereg parancsnokságával is. 1910-től belső titkos tanácsos, 1911-től a 14. tábori tarack, később 108. tábori tüzérezred tulajdonosa, az osztrák Urakháza örökös tagja. *Képviselelőházi Napló*, 1910. XXXIV. k. 1917. február 5. – március 2. 693. országos ülés 17. o. Magyarország az első világháborúban. Főszerk. *Szűj Jolán*. Budapest, 2000. 397. o.

²³ *Magyar Pénzügy*, 1914. november 26. MNL OL WM Igazgatóság 24.; Kriegsarchiv (KA) KM 1914 8A/HB 59-96. 14A 48-15; 1915 14A 49-47/3, 4, 5, 6, Präs. 50-1/130; 1916 7A 35-4; 14A 56-19; 1917 14A 56-56 Präs 44-17/14; 1918 Präs 65-7/4.

²⁴ *Egyenlőség*, 1914. 11. 01. 6. o.

²⁵ *Egyenlőség*, 1916. 06. 17. 9. o.

²⁶ *Egyenlőség*, 1915. 05. 23. 10. o.

A gyárnak 1908 óta külön orvosa volt, Dr. Rév Miklós, akinek tervei alapján 1916-ban *saját gyári kórházat* alapítottak a balesetet szenvedett gyári munkások azonnali ellátására.²⁷ A berendezés és a betegek ellátásának színvonala nem maradt el a fővárosi kórházakétól. A kórház létesítésekor 40 ágygal rendelkezett, majd 116 ágyásra bővítették. A gyár által alkalmazott orvosokon kívül a korszak híres szakorvosai is tartottak konzultációkat, illetve végeztek műtéteket általában hetente három alkalommal. A kórházban ezen kívül sürgősségi ellátást is igénybe lehetett venni, ahol az 1934-es adatok szerint az éjjel-nappali orvosi ügyelet alatt naponta 20-30 kisebb zúzódást láttak el.²⁸ Évente 2-3 ezer beteget kezeltek, a távozó beteg orvosi ellenőrzése és utókezelése is feladatuk volt. Két műtő, laboratórium, elektrokardiográfia, röntgen és fizikális terápia állt a betegek rendelkezésére. A tüdőbetegek kezelésére kvarclámpák is rendelkezésre álltak. A kórházból kikerült munkást szükség esetén könnyebb munkára osztották be. A beteg családját is megvizsgálták a fertőzések elkerülése miatt. Indokolt esetben a főorvos élelmiszer csomagot valamint pénzsegélyt nyújthatott, illetve a gyár költségén beutalhatta a Budakeszi Tüdőszanatóriumba, ahol nagy számban voltak Weiss Manfréd alapítványi helyek. A korszakban modernnek számító kórház az egész környéket gondozta, főként a sürgősségi esetek tekintetében. Az Országos Társadalombiztosító Intézet orvosi kirendeltsége 1918 óta látta el az ambuláns betegeket. Ez a helyiség a gyárban volt, de azok a betegek, akik nem a gyárban dolgoztak az utcáról is meg tudták közelíteni.²⁹ A társadalombiztosító 1930-ban vette meg a régi kultúrházat, utána ott végezte gyógyító feladatait. Az OTI kirendelt orvosi csecsemővédő intézete, hasonlóan a csecsemőotthonhoz, Weiss Daisy kezdeményezésével és hozzájárulásával alakult. Két orvos vizsgálta a csecsemőket és a várandós anyákat. A szülő anyáknak tanácsot, szükség esetén ételmelet, csecsemőtápszert, szacharinos teát adtak.

A kisgyermekes munkások támogatása

A *gyári csecsemőotthon* 1917-ben létesült szintén dr. Rév Miklós tervei alapján, Weiss Daisy kezdeményezésére. A gyárban a felvételnél előnyben részesültek azok az asszonyok, akiknek férje hadbavonult, vagy esetleg hadiözvegyiségre jutottak. Már az első években körülbelül 60 gyermeket gondoztak 1 napostól egészen 3 éves korig. A csecsemők két teremben voltak elhelyezve egy-egy ápolónő felügyelete alatt. Az egyik teremben az anyatejjel táplált csecsemőket gondozták. Az anyák naponta kétszer 1-1 óra szünetet kaptak a gyermekük szoptatására. A másik teremben a 9 hónaposaktól a 3 éves kor közötti gyerekeket gondozták, ők a „tejkonyháról” kapták a napi táplálékot, ami naponta általában 5 kiadós étkezést foglalt magába. Az anyák is, amennyiben rászorultak, délben levest és főzeléket kaptak.³⁰ A csecsemőotthon egy részét 1920-ban tisztviselői, másik részét csecsemőkórházzá alakították át.

A *gyári óvót* Weiss Daisy bárónő létesíttette 1918-ban. Maga az épület az első világháborúban megvakult katonák részére épült és „Vakok Otthona”-ként működött egészen

²⁷ Csepel 1934. 102. o.

²⁸ Csepel 1934. 102. o.

²⁹ Csepel 1934. 104. o.

³⁰ Ugyanez a konyha 1917 óta 150-200 rászoruló kiseddet látott el naponta a 80-100 munkásgyermeken kívül. Részben ennek is köszönhető, hogy a rossz higiénia és anyagi helyzet ellenére némileg csökkent a csecsemőhalandóság.

1918-ig. A bárónó maga is megtanulta a braille írást, hogy tudását átadhassa a katonáknak. Az óvóban 3 és 6 éves kor közötti gyermekekre figyeltek szakképzett óvónők, a gyerekek (átlagosan 120 fő) teljes étkezést kaptak.

A gyár védőnője családgondozási tanácsokkal látta el az anyákat, valamint szükség esetén anyagi segítséget nyújtott a rászorulóknak.

Népkonyhák, étkezés

A *gyári népkonyhában*, december 1-jétől május 15-ig naponta 700-1000 adag ebédet osztottak ki a munkanélküli csepeli családok részére. Fenntartásához Csepel község is hozzájárul, a személyzetet fizette és gondoskodott a helyiségről.³¹

1914-ben Weiss Manfréd jom kippur³² estéjén 400 zsidóhítű katonának adott vacsorát, majd részt vettek aznap a Dohány utcai istentiszteleten is.³³ Budapesti önkéntes élelmiszerkiosztó társaságnak a WM konzervgyár naponta 5 métermázsa³⁴ levescsontot adott, ami 15 000 korona értéknek felel meg 5 hónap alatt³⁵

Weiss Manfréd népkonyhája a legnagyobbakhoz tartozott az Ehrlich Gusztáv-féle népkonyha mellett. Naponta ezer ember kapott ingyen ebédet a Váci út 89. alatt álló iskolában felállított népkonyhán. Már átadásakor tervben volt a kibővítése.³⁶ A kenyeret táborigényben sütötték, a konyhában 12 üstben főtt az étel. A szegények általában hazavitték az ebédet. A kerületi igazgatóság által kiállított igazoló lap ellenében az iskola tornatermében annyi darab kenyeret kapnak, ahány főre a lapot kiállították. Vasárnap gulyásleves és mákos kalács volt az ebéd, hétfőn babfőzelék hurkával és káposztás kocka, bőséges adagot adtak. Nem tartottak ünnepélyes megnyitót, az ételt előljárók is megkóstolták, így Weiss Alfonz is. Ebben az időben körülbelül 14 ezer ember kapott ingyenes ebédet a főváros területén, az emberek nagy része zsidó intézmények és adományok révén jutott meleg ételhez.³⁷ A népkonyhán az első 2 év alatt minden rászoruló és családja ingyen ebédet kapott, mely levesből, főzelékből és tésztából áll. Naponta 3 ezren vették igénybe, 1 milliónál több adag étel került kiosztásra, ami 500 000 koronába került. Az intézményt az iskola igazgatója Erős Antal és a tanítószemélyzet vezette, akik az évforduló alkalmából egy kis házi ünnepséget rendeztek, melyen a fenntartó családjának tagjai Mauthner Alfréd, Weiss Daisy és Weiss Jenő is megjelentek. A népkonyhán étkező rászorulóknak nevében az iskolaigazgató mondott köszönetet, mire Mauthner Alfréd megköszönte a tantestület fáradozásait. Fennállásának 3. évében félmilliónál több adag ételt osztottak ki, így a 3 év alatt összesen 1 632 251 adagot.³⁸ A galíciai menekültek ingyenes étellemezésére a Pesti Orthodox Hitköz-

³¹ Csepel 1934. 118. o.

³² Az engesztelés napja 25 órás teljes böjtöt jelent. A jom kippuri liturgiában az imák egész nap tartanak. Az imák és a böjt végét sófár jelzi. A böjt előtt és után szokás volt nagy, családi vacsorát tartani. *Hahn István*: Zsidó ünnepek és népszokások (<http://mek.niif.hu/04700/04749/html/zsidounnepek0005.html>). Az utolsó letöltés időpontja: 2014. 08. 11.)

³³ *Egyenlőség*, 1914. 10. 25. 9. o.

³⁴ 1 métermázsa 100 kg-nak felelt meg korabeli mértékegység szerint.

³⁵ *Egyenlőség*, 1914. 12. 13. 9. o.

³⁶ Más forrás szerint a VI. kerületi Palotai úti iskolában. *Egyenlőség*, 1914. 08. 23. 7. o.

³⁷ *Egyenlőség*, 1914. 09. 06. 3. o.

³⁸ 262 421 kg lisztet, 24 223 kg zsírt, 197 112 kg burgonyát, 35 079 kg babot, 16 495 kg árpakását és 10 685 kg köleskását használtak el ez idő alatt. *Egyenlőség*, 1917. 09. 08. 12. o.

ség népkonyhája 500 koronát adományozott.³⁹ Az erdélyi menekültek számára a budapest-ferencvárosi vasútállomáshoz is rendezett egy népkonyhát ahol naponta 1000-1200 gulyás-adagot osztottak ki.⁴⁰

A gyár *melegedőjét* télen havonta 10-12 ezer ember vette igénybe. Elsősorban a rászorulókat és betegek segítésére 300 családnak osztottak élelmiszercsomagot. A tüdőbetegek a csomagon felül tejet is kaptak, ami naponta 50 liter tej kiosztását jelentette nekik. A csemegeknek az orvos által ajánlott tejadagon felül napi 120-130 adag tejes ételt osztottak.⁴¹

A gyári bentlakó alkalmazottak részére Weiss Manfréd a háború alatt gondoskodott kabinokkal, tussal és uszodával ellátott *dunai fürdő*ről.⁴² 1918 decemberében 6 millió koronát adományozott munkásjóléti célokra, melynek kiosztását és felhasználását a Csepeli Munkástanács irányította.⁴³

Érdekesség, hogy Weiss Manfréd A Vörös Félhold érdekében kifejtett fáradozásai elismeréséül 1917-ben magától V. Mehemed szultántól a Vörös Félhold díszérmét kapta.⁴⁴

Szabadidő eltöltése, oktatás

A tanulást és kikapcsolódást segítette a 2000 kötetes *munkáskönyvtár* létrehozása. Gyári Kaszinó Könyvtárának alapját 1913-ban néhány 100 kötetrel Weiss Manfréd vetette meg, 3 csoportja van a könyveknek: magyar és német szépirodalom, illetve szakirodalom. 1934-ben 1900 kötetrel rendelkezett.⁴⁵

A vállalat már 1909-ben állította fel *tanonciskoláját*, mely az évek múlásával egyre több szakmunkást nevelt. A 30-as években létszámuk megközelítette az ezret. A gyári szabadidős tevékenység az 1920-as évektől kezdett el egyedülálló mértékben fejlődni.

Annak ellenére, hogy részletes gyári kimutatások nem állnak rendelkezésre, a jótékonyagra szánt összegekről, a feltárt források alapján elmondhatjuk, hogy a Weiss Manfréd Konzern hatékonyan vett részt a szociális gondoskodásban, nem csupán a gyár kapuin belül, hanem nagyban hozzájárult Csepel infrastrukturális fejlesztéséhez is. Némely munkásjóléti intézmény nem volt feltétlenül szükséges a gyár működéséhez, például az óvoda, a fürdő, a könyvtár és a sportlétesítmények, de jelentősen hozzájárultak a munkások életkörülményének javításához. Ugyanezt hivatott elősegíteni az átlagnál valamivel magasabb munkabér, a gyár sertéshizlaltatási akciója, a burgonya- és gabonatermesztési akciók, melyek az országos átlagnál magasabb életszínvonalat is biztosítottak.

³⁹ *Egyenlőség*, 1914. 09. 13. 9. o.

⁴⁰ *Egyenlőség*, 1916. 09. 09. 13. o.

⁴¹ *Rézler* 1941. 121–141. o.

⁴² *Rézler* 1941. 105. o.

⁴³ *Baczoni* 1977. 70–71. o. Részletes szétosztási szabályzat rendelkezett a segély felosztásáról és elszámolásáról.

⁴⁴ *Egyenlőség*, 1917. 01. 20. 11. o. A Vörös Félhold érdemérmét 1903-ban alapították, a Vörös Félholdnak tett szolgálat elismeréseként adományozták azoknak, aki segítettek az elesetteken és sebesülteken. Bronz, ezüst és arany fokozata létezett. Ugyan díszérmeként jelenik meg a forrásban, de valószínűleg az érem arany fokozatáról lehetett szó, hiszen az volt az, melyet személyesen a szultán adományozott. Krausz Simon a medjidie-rend 2. osztályát, Baneth Sándor a medjidie-rend 3. osztályát, Auspitz Sándor, Gutmann Vilmosné, Miklós Andor, Sándor Pál, Ullmann Adolf pedig szintén a Vörös Félhold díszérmét kapták. Az éremről részletesen: <http://antique-photos.com/en/awardsdatabase/ottoman-empire/390-hilal-i-ahmer-madalyasi.html> (Az utolsó letöltés időpontja: 2014. 08. 10.) Köszönöm az érem azonosításában Sallay Gergely segítségét.

⁴⁵ Csepel 1934. 126. o.

BIBLIOGRÁFIA

- Baczoni* 1977. *Iratok a Csepeli Vas- és Fémművek történetéhez 1892–1977.* Szerk. *Baczoni Gábor.* Budapest, 1977.
- Balla* 1923. *Balla Vilmos: A vadember.* Budapest, 1923.
- Csepel 1934. *Perényi József: XIII. Csepel.* In: *Magyar Városok Monográfiája.* Budapest, 1934.
- Csepel 1965. *Berend T. Iván – Ránki György: A Csepeli Vasmű rövid története.* In: *Csepel története.* 1965.
- Gyáni – Kövér* 1998. *Gyáni Gábor – Kövér György: Magyarország társadalomtörténete. A reformkortól a második világháborúig.* Budapest, 1998.
- Kovács* 2012. *Kovács Vilmos: A Weiss Manfréd Lőszer-, Acél- és Fémművek Részvénytársaság fejlődése 1918-ig. Hadi-történelmi Közlemények,* 125. (2012) 3. sz. 579–606. o.
- Kozma* 1918. *Kozma Nándor: Hadimilliomosok. Karrier a háború aranyhegyén.* Budapest, 1918.
- Magyarország az első világháborúban 2000. *Magyarország az első világháborúban. Lexikon A–Zs.* Főszerk. *Szijj Jolán.* Budapest, 2000.
- Radnóti* 1925. *Radnóti József: Pöröly és pult. Huszonöt portré az ipari és kereskedelmi életből.* Budapest, 1925.
- Rézler* 1941. *Rézler Gyula: A magyar gyáripár szociális intézményei.* In: *Pártos Szilárd: A Magyar Gyáripár Évkönyve és Címtára I. kötet.* Budapest, 1941.
- Turcsányi* 1925. *Turcsányi Gyula: Az osztrák–magyar hadianyagipar fegyver- és lőszer-teljesítménye a világháború alatt. Műszaki Szemle,* 1925/1. 4–24. o.
- Varga* 1981a. *Varga László: A csepeli gyáróriás kialakulásának története.* Kézirat. Budapest, 1981.
- Varga* 1981b. *Varga László: A pénz urai. Fejezetek a hazai nagyburzsoázia történetéből. História,* 1981/2. 13–14. o.
- Varga* 1983. *Varga László: Egy fináncotkés karrier. A Weiss család és Weiss Manfréd. Történelmi Szemle,* 1983/1. 36–63. o.